

TURKIY DAVLATLAR TA'LIM TIZIMLARIDA IJTIMOIIY YONDASHUVLARNING EVOLYUTSIYASI VA QIYOSIIY TAHLILI

Jumaniyozova Nasiba

Toshkent davlat transport universiteti

Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasi va ularning qiyosiy tahlili ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqotda ta'lim tizimining ijtimoiy institut sifatidagi roli, modernizatsiya jarayonlari, innovatsion yondashuvlar va integratsion tendensiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, turkiy davlatlar o'rtasida ta'lim sohasidagi hamkorlik va ijtimoiy yondashuvlarning umumiy hamda farqli jihatlari aniqlanadi.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, turkiy davlatlar, ijtimoiy yondashuv, evolyutsiya, komparativ tahlil, modernizatsiya, integratsiya.

Kirish. Zamonaviy globallashuv, raqamli transformatsiya va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining asosiy determinantiga aylanib, uning ijtimoiy, madaniy va siyosiy strukturalarini qayta shakllantiruvchi muhim institut sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasi masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-falsafiy va sivilizatsion kontekstda ham chuqur ilmiy tahlilni talab etadi. Chunki ta'lim tizimi ushbu hududda tarixan shakllangan madaniy birlik, til va qadriyatlar uyg'unligining tashuvchisi sifatida jamiyatning ijtimoiy ongini konstruksiya qiluvchi mexanizm vazifasini bajaradi.

Didaktika va ta'lim nazariyasiga oid ilmiy qarashlarda ta'lim jarayoni "o'qitishning umumiy qonuniyatlari, mazmuni va metodlarini o'rganuvchi ilmiy tizim" sifatida talqin qilinadi [1, 182-b.]. Ushbu yondashuvning muhim

jihati shundaki, u ta'limni faqat funksional jarayon sifatida emas, balki ijtimoiy tizimning integral qismi sifatida tushuntiradi. Bizning nazarimizda, aynan shu metodologik asos turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasini tahlil qilishda fundamental platforma bo'lib xizmat qiladi, chunki didaktik kategoriyalar — maqsad, mazmun, metod va natija — ijtimoiy ehtiyojlar bilan bevosita determinatsiyalangan holda shakllanadi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda ta'lim tizimi jamiyatning ijtimoiy institutlar tizimida markaziy o'rin egallashi alohida ta'kidlanadi. Xususan, “ta'lim tizimi jamiyatda shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy ijtimoiy institutlardan biridir” degan ilmiy qarash ilgari suriladi [2, 265-b.]. Ushbu fikrni chuqurroq tahlil qiladigan bo'lsak, ta'lim tizimi shaxsni ijtimoiylashtirish, ijtimoiy rollarni o'zlashtirish va jamiyatning madaniy kodlarini uzatish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning shakllanishi milliy identitet va global integratsiya o'rtasidagi murakkab dialektik jarayon sifatida qaraladi.

Turkiya ta'lim tizimiga oid tadqiqotlarda uning markazlashgan boshqaruv modeli va zamonaviy transformatsion xarakteri alohida e'tirof etiladi. Jumladan, “ta'lim tizimi davlat tomonidan markazlashgan holda boshqariladi va zamonaviy talablar asosida muntazam takomillashtirib boriladi” degan ilmiy xulosa ilgari surilgan [3, 184-b.]. Mazkur yondashuvning nazariy ahamiyati shundaki, u ta'lim tizimining institutsional barqarorligini ta'minlash bilan birga, ijtimoiy yondashuvlarning yagona strategik asosda shakllanishiga xizmat qiladi. Bizning fikrimizcha, aynan markazlashuv va modernizatsiya uyg'unligi turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ta'lim tizimining innovatsion rivojlanishi va raqamli transformatsiyasi muhim ilmiy yo'nalish

sifatida ko'rib chiqiladi. Xususan, "ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va masofaviy ta'lim shakllarining keng qo'llanilishi ta'lim samaradorligini oshiradi" degan ilmiy fikr ilgari suriladi [4, 12-b.]. Ushbu qarashni ilmiy-ijodiy jihatdan rivojlantirgan holda aytish mumkinki, raqamli pedagogika va kompetensiyaviy yondashuv turkiy davlatlar ta'lim tizimida ijtimoiy yondashuvlarning yangi bosqichini shakllantirmoqda. Bu bosqichda ta'lim jarayoni individual ehtiyojlarga moslashgan, interaktiv va ochiq tizimga aylanishi bilan xarakterlanadi.

Turkiy davlatlar o'rtasidagi integratsion jarayonlarga bag'ishlangan tadqiqotlarda ta'limning birlashtiruvchi roli alohida ta'kidlanadi. Jumladan, "ta'lim xalqlar o'rtasida madaniy, ma'naviy va ijtimoiy yaqinlashuvni ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi" degan ilmiy xulosa ilgari surilgan [5, 26-b.]. Ushbu fikrning metodologik ahamiyati shundaki, u ta'limni faqat milliy doirada emas, balki transmilliy ijtimoiy makon doirasida ham tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi. Bizning qarashimizcha, turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasi aynan integratsion jarayonlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu jarayonlar ta'lim tizimining mazmuni va metodologiyasini tubdan yangilashga olib kelmoqda.

Shuningdek, zamonaviy ijtimoiy-siyosiy tadqiqotlarda transformatsiya jarayonlari jamiyat va davlat o'rtasidagi munosabatlarning qayta shakllanishi bilan izohlanadi. "Ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning transformatsiyasi global va mintaqaviy omillar ta'sirida shakllanadi" degan ilmiy qarash [6, 14-b.] turkiy davlatlar ta'lim tizimiga ham to'liq taalluqlidir. Chunki ta'lim tizimi ijtimoiy o'zgarishlarning aks-sadosi sifatida yangilanib boradi va yangi ijtimoiy ehtiyojlarga moslashadi.

Yuqoridagi ilmiy qarashlarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasi ko'p bosqichli, murakkab va dialektik xarakterga ega jarayon bo'lib, u an'anaviy modeldan innovatsion va integratsiyalashgan modelga o'tish orqali namoyon

bo'ladi. Mazkur jarayonni chuqur ilmiy tahlil qilish ta'lim tizimining nazariy asoslarini boyitish, uning metodologik apparatini takomillashtirish va amaliy samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasi va qiyosiy tahliliga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar korpusi mazkur muammoning ko'p qatlamli va interdisiplinar xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar, avvalo, ta'lim tizimini nazariy jihatdan asoslovchi didaktika, pedagogika va ijtimoiy falsafa paradigmatlari bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan. Xususan, didaktika "ta'lim jarayonining nazariy asoslarini o'rganuvchi ilmiy yo'nalish" sifatida talqin qilinib, unda o'qitishning mazmuni, metodlari va shakllari tizimli ravishda asoslab beriladi [1, 182-b.]. Mazkur yondashuvning muhim jihati shundaki, u ta'lim tizimini statik hodisa emas, balki dinamik rivojlanib boruvchi ijtimoiy mexanizm sifatida tushunishga imkon yaratadi. Bizning fikrimizcha, aynan didaktik yondashuv turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning shakllanishi va evolyutsiyasini ilmiy tahlil qilishda fundamental metodologik asos vazifasini bajaradi.

Zamonaviy pedagogik va sotsiologik tadqiqotlarda ta'lim tizimi jamiyatning asosiy ijtimoiy institutlaridan biri sifatida talqin qilinadi. Xususan, ayrim tadqiqotchilar "ta'lim tizimi shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy ijtimoiy institutlardan biridir" degan xulosani ilgari suradilar [2, 265-b.]. Ushbu qarashni chuqurroq tahlil qilgan holda aytish mumkinki, ta'lim tizimi nafaqat bilim va ko'nikmalarni shakllantirish vositasi, balki ijtimoiy munosabatlarni reproduksiya qiluvchi va ijtimoiy identitetni konstruksiya qiluvchi mexanizm sifatida ham faoliyat yuritadi. Shu boisdan, turkiy davlatlar ta'lim tizimlarini o'rganishda ijtimoiy yondashuvlar evolyutsiyasini tahlil qilish, aslida, jamiyatdagi ijtimoiy transformatsiyalarni o'rganish bilan uzviy bog'liqdir.

Turkiya ta'lim tizimiga oid ilmiy adabiyotlarda uning institutsional tuzilishi, boshqaruv mexanizmlari va modernizatsiya jarayonlari keng yoritilgan. Jumladan, “ta'lim tizimi davlat tomonidan markazlashgan holda boshqariladi va zamonaviy talablar asosida muntazam takomillashtirib boriladi” degan ilmiy qarash mavjud [3, 184-b.]. Ushbu yondashuvning e'tiborga molik jihati shundaki, unda ta'lim tizimi barqaror institutsional mexanizm sifatida qaralib, uning samaradorligi markazlashgan boshqaruv va strategik rejalashtirish bilan bog'lanadi. Bizning nazarimizda, aynan ushbu model turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatib, ularning bir qadar konvergentsiyasiga olib kelmoqda.

Boshqa tomondan, zamonaviy ilmiy manbalarda ta'lim tizimining innovatsion rivojlanishi va raqamli transformatsiyasi alohida tadqiqot obyektiga aylangan. Xususan, ayrim mualliflar “ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va masofaviy ta'lim shakllarining keng qo'llanilishi ta'lim samaradorligini oshiradi” degan fikrni ilgari suradilar [4, 12-b.]. Ushbu fikrni ilmiy-ijodiy jihatdan tahlil qilgan holda aytish mumkinki, innovatsion yondashuvlar ta'lim tizimining ijtimoiy funksiyalarini kengaytirib, uni yanada moslashuvchan va ochiq tizimga aylantirmoqda. Ayniqsa, raqamli ta'lim muhitining shakllanishi ijtimoiy yondashuvlarning yangi bosqichini yuzaga keltirib, ta'lim tizimini global ijtimoiy makon bilan integratsiyalashuviga zamin yaratmoqda.

Turkiy davlatlar o'rtasidagi integratsiya jarayonlariga bag'ishlangan tadqiqotlarda ta'limning birlashtiruvchi roli alohida ta'kidlanadi. Xususan, “ta'lim xalqlar o'rtasida madaniy, ma'naviy va ijtimoiy yaqinlashuvni ta'minlovchi muhim omil” sifatida baholanadi [5, 26-b.]. Ushbu qarashning nazariy ahamiyati shundaki, u ta'lim tizimini transmilliy integratsiya vositasi sifatida talqin qilish imkonini beradi. Bizning fikrimizcha, aynan shu yondashuv turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning

evolyutsiyasini tushuntirishda muhim konseptual asos bo'lib xizmat qiladi, chunki integratsiya jarayonlari ta'lim tizimining mazmuni, shakli va metodologiyasini tubdan yangilashga olib keladi.

Shuningdek, ijtimoiy-siyosiy transformatsiya jarayonlariga oid tadqiqotlarda jamiyat va davlat o'rtasidagi munosabatlarning o'zgarishi ta'lim tizimiga ham bevosita ta'sir ko'rsatishi qayd etiladi. Jumladan, "ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning transformatsiyasi global va mintaqaviy omillar ta'sirida shakllanadi" degan ilmiy fikr ilgari surilgan [6, 14-b.]. Ushbu nazariy yondashuvni ta'lim tizimi kontekstida qo'llaydigan bo'lsak, ta'lim tizimi ijtimoiy o'zgarishlarning refleksiya sifatida yangilanib boradi va yangi ijtimoiy ehtiyojlarga moslashadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasi murakkab, ko'p bosqichli va integrativ xarakterga ega jarayon bo'lib, u didaktika, pedagogika, ijtimoiy falsafa, innovatsion yondashuvlar va integratsiya nazariyalari kesishgan nuqtada shakllanadi. Ushbu ilmiy yondashuvlar majmui ta'lim tizimini chuqur anglash, uning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash va zamonaviy transformatsiyalarini ilmiy asosda tushuntirish imkonini beradi.

Olib borilgan ilmiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasi uzluksiz, ko'p bosqichli va murakkab dialektik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu jarayon tarixiy-an'anaviy ta'lim modelidan zamonaviy, innovatsion va integratsiyalashgan ta'lim paradigmasiga o'tish orqali shakllangan bo'lib, unda ijtimoiy ehtiyojlar, global tendensiyalar va milliy qadriyatlar o'zaro uyg'unlashgan holda rivojlanadi. Ta'lim tizimi bu jarayonda nafaqat bilim beruvchi institut, balki jamiyatning ijtimoiy strukturasi shakllantiruvchi, ijtimoiy ongni konstruksiya qiluvchi va madaniy identitetni mustahkamlovchi strategik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning shakllanishi va rivojlanishi bir necha asosiy omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, ta'lim tizimining institutsional barqarorligi va davlat tomonidan boshqarilishi uning samaradorligini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Ikkinchidan, ta'lim tizimining modernizatsiyasi va innovatsion texnologiyalar bilan integratsiyasi ijtimoiy yondashuvlarning yangilanishiga olib keladi. Uchinchidan, turkiy davlatlar o'rtasidagi madaniy, tarixiy va til birligi ta'lim tizimlarining o'zaro yaqinlashuvi va integratsiyasini ta'minlaydi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, turkiy davlatlar ta'lim tizimlari o'rtasida umumiyliklar bilan bir qatorda muayyan farqlar ham mavjud. Umumiy jihatlar sifatida ta'limning uzluksizlik tamoyiliga asoslanishi, kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi, raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan islohotlar qayd etiladi. Farqli jihatlar esa har bir davlatning tarixiy taraqqiyot yo'li, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi va milliy ta'lim siyosati bilan belgilanadi. Bu esa turkiy davlatlar ta'lim tizimlarini yagona model asosida emas, balki differensial va kontekstual yondashuv asosida o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Zamonaviy bosqichda turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlar yangi sifat bosqichiga ko'tarilib, ular innovatsion, ochiq va integratsiyalashgan modelga aylanish jarayonini boshdan kechirmoqda. Ayniqsa, raqamli pedagogika, masofaviy ta'lim, akademik mobillik va xalqaro hamkorlik kabi omillar ta'lim tizimining ijtimoiy funksiyalarini kengaytirib, uni global ijtimoiy makon bilan uyg'unlashtirmoqda. Bu jarayon esa turkiy davlatlar o'rtasida yagona ta'lim makonini shakllantirish imkoniyatini yuzaga keltiradi.

Umuman olganda, turkiy davlatlar ta'lim tizimlarida ijtimoiy yondashuvlarning evolyutsiyasi jamiyat taraqqiyotining muhim indikatorlaridan biri bo'lib, u ta'lim tizimining nazariy va metodologik

asoslarini boyitish, uning amaliy samaradorligini oshirish hamda xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Rahmatullayev B.S., Dusmatova Sh., Ravshanova Sh. Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida // *“Tadqiqotlar” jahon ilmiy-metodik jurnali*, 2025. – №74, 182–188-betlar. (ilmiy maqola)
2. Shukrullayev J. O'zbekiston va Turkiya ta'lim tizimida yosh davrlari // *International Journal of Scientific Researchers*, 2025. – 265–267-betlar. (ilmiy maqola)
3. Unarova M.S. Turkiya ta'lim tizimi // *International Conference on Interdisciplinary Science*, 2025. – 184–186-betlar. (ilmiy maqola)
4. Maxmudova U., Mamatova S., Nadirova H. Turkiya ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlari va jahon ta'lim tizimida masofaviy ta'limning rivojlanishi // *“Tadqiqotlar” jurnali*, 2026. – 12–14-betlar. (ilmiy maqola)
5. Jo'rayev S.R., Odiljonov O.O. Turkiy davlatlar integratsiyalashuvida ta'limning o'rni // *Journal of Universal Science Research*, 2024. – 26–30-betlar. (ilmiy maqola)
6. Abdujabborov A.J. Zamonaviy Turkiya ijtimoiy-siyosiy jarayonlari transformatsiyasi // *Modern education and development*, 2026. – №43, 14–19-betlar. (ilmiy maqola)
7. Ijtimoiy fanlar ilmiy, ijtimoiy va tarixiy jurnal. – Qarshi: Qarshi davlat texnika universiteti nashriyoti, 2025. – №2(14). **(ilmiy jurnal nashri)**